

MATNDA YUMORNING KOMMUNIKATIV NIYATLARINING NAMOYON BO‘LISHI

Amirova Hilola Orif qizi,

Renessans ta'lim universiteti 1-bosqich magistranti

hilolaamirova1@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19839675>

Annotatsiya. Mazkur maqolada yumorning matndagi kommunikativ xususiyatlari lingvopragmatik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Yumor kulgi uyg‘otuvchi hodisagina emas, balki muallif yoki so‘zlovchining kommunikativ niyatini ifodalovchi diskursiv vosita sifatida talqin etiladi. Maqolada uning identifikatsion, baholovchi, tanqidiy, himoyaviy, yumshatuvchi va estetik funksiyalari yoritiladi. Shuningdek, yumorning ironia, kinoya, implikatura, kontekstual qarama-qarshilik, intertekstuallik hamda baholovchi leksika orqali namoyon bo‘lish usullari ko‘rsatib beriladi. Natijada yumor matnda muallif pozitsiyasini bilvosita ifodalash, adresat bilan kommunikativ yaqinlikni shakllantirish va baholash munosabatini tartibga solishda muhim pragmatik vosita ekanligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: yumor, kommunikativ niyat, pragmatika, matn, implikatura, ironia, kinoya, baholash, diskurs, muallif pozitsiyasi.

Аннотация. В данной статье коммуникативные особенности юмора в тексте анализируются с позиций лингвопрагматического подхода. Юмор интерпретируется не только как явление, вызывающее смех, но и как дискурсивное средство, выражающее коммуникативную интенцию автора или говорящего. В статье рассматриваются его идентификационная, оценочная, критическая, защитная, смягчающая и эстетическая функции. Также показываются способы проявления юмора через иронию, намёк, импликацию, контекстуальное противоречие, интертекстуальность и оценочную лексику. В результате обосновывается, что юмор в тексте является важным прагматическим средством, позволяющим косвенно выражать авторскую позицию, формировать коммуникативную близость с адресатом и регулировать оценочные отношения.

Ключевые слова: юмор, коммуникативная интенция, прагматика, текст, импликация, ирония, намёк, оценка, дискурс, авторская позиция.

Abstract. This article analyzes the communicative features of humor in text from a linguopragmatic perspective. Humor is interpreted not only as a phenomenon that evokes laughter, but also as a discursive means of expressing the communicative intention of the author or speaker. The article examines its identificational, evaluative, critical, protective, mitigating, and aesthetic functions. It also demonstrates the ways humor is manifested through irony, hint, implicature, contextual contradiction, intertextuality, and evaluative vocabulary. As a result, humor in text is shown to be an important pragmatic means that allows the author's position to be expressed indirectly, communicative closeness with the addressee to be established, and evaluative relations to be regulated.

Keywords: humor, communicative intention, pragmatics, text, implicature, irony, hint, evaluation, discourse, authorial position.

Kirish. Zamonaviy filologik tadqiqotlarda yumor hodisasi semantik, pragmatik, kognitiv va diskursiv yondashuvlar kesishgan nuqtada o‘rganilmoqda. Bunga sabab shuki, yumor tilning faqat estetik bezagi emas, balki aloqa jarayonida ma’no yaratish,

baho bildirish va ijtimoiy munosabatlarni boshqarish imkonini beruvchi faol kommunikativ vositadir. Ayniqsa, matn doirasida yumorning yuzaga chiqishi muallifning ochiq aytilmagan maqsadlarini, yashirin bahosini yoki adresatga qaratilgan strategiyasini aniqlash imkonini beradi. Shu ma'noda yumorni anglash uchun "nima kulgili?" degan savoldan ko'ra "nima uchun aynan shu shaklda kulgi hosil qilinmoqda?" degan savol muhimroqdir. Yumorning kommunikativ niyat bilan bog'liqligi pragmatikaning markaziy muammolaridan biridir. Chunki har qanday yumoriy birlik o'z-o'zidan emas, muayyan adresatga yo'naltirilgan, ma'lum kontekstda hosil bo'lgan va kutilgan javob reaksiyasini nazarda tutgan holda ishlaydi. Shuning uchun yumoriy matnni tahlil qilishda faqat semantik zidlik yoki g'ayrioddiylikni ko'rish yetarli emas; unda so'zlovchi yoki muallif nimani nazarda tutgani, qanday pozitsiyani tanlagani va adresatdan qanday inferensial faoliyat kutgani ham hisobga olinishi zarur.

Mazkur maqolaning maqsadi yumorning matndagi kommunikativ tabiatini lingvopragmatik nuqtayi nazardan yoritish, uning muallif yoki so'zlovchi niyatini ifodalashdagi funksional imkoniyatlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqotning vazifalari sifatida yumorning asosiy pragmatik funksiyalarini belgilash, ularning matndagi ifodalanish vositalarini ko'rsatish va turli diskurs turlarida yumorning vazifaviy yukini tahlil qilish belgilandi.

Adabiyotlar tahlili. Yumor nazariyasiga oid tadqiqotlar bir necha yirik yo'nalishlarga tayanadi. Semantik yondashuvda yumorning paydo bo'lishi, odatda, nomuvofiqlik, ssenariylar qarama-qarshiligi va kutilmaning buzilishi bilan izohlanadi. V. Raskin va S. Attardo ishlarida yumorning struktural mexanizmlari, ma'no qatlamlari hamda kulgili effektning til tizimidagi asoslari keng yoritilgan. Mazkur yondashuvlar yumorning semantik qurilishini ochib berishda muhim bo'lsa-da, uning har doim ham aniq kommunikativ vazifani bajarishini yetarli darajada tushuntirib bermaydi. Pragmatik va sotsiopragmatik izlanishlarda esa humor ko'proq interaktiv, adresatga yo'naltirilgan hamda bilvosita ma'no hosil qiluvchi hodisa sifatida talqin etiladi. H. P. Grice tomonidan ilgari surilgan implikatura nazariyasi, Sperber va Wilsonning relevans konsepsiyasi, shuningdek, M. Dynel hamda boshqa tadqiqotchilarning ishlari yumorni yashirin baho, inferensial talqin va kontekstga bog'liq ma'no hosil bo'lish jarayoni bilan bog'laydi. Bu tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, humor faqat mazmuniy ziddiyatga emas, balki nutq ishtirokchilari o'rtasidagi umumiy bilim fondiga, madaniy presuppozitsiyalarga va kommunikativ kutishlarga ham tayangan holda faoliyat ko'rsatadi.

Kommunikatsiya nazariyasida J. Meyer yumorning birlashtiruvchi, ajratuvchi, yumshatuvchi va tushuntiruvchi funksiyalarini ajratib ko'rsatadi. Bu yondashuv

yumorning ijtimoiy va diskursiv vazifasini aniqroq belgilash imkonini beradi. F. Yusning ishlari esa yumorni qabul qilish jarayonida adresatning kognitiv tayyorgarligi, intertekstual xotirasi va kontekstni tiklay olish qobiliyati hal qiluvchi rol o'ynashini ko'rsatadi. Demak, ilmiy adabiyotlarda yumor tobora ko'proq ko'p qatlamli pragmatik hodisa sifatida talqin qilinmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot lingvopragmatik, diskursiv va kontekstual tahlil usullariga tayangan holda amalga oshirildi. Asosiy metodologik tamoyil sifatida yumorni faqat kulgi manbai sifatida emas, balki muallif yoki so'zlovchining muayyan kommunikativ niyatini amalga oshiruvchi vosita sifatida ko'rish prinsipi qabul qilindi. Tahlil jarayonida yumorning ifodalanishida faol ishtirok etuvchi quyidagi birlik va mexanizmlarga e'tibor qaratildi: ironia, kinoya, pragmatik implikatura, kontekstual qarama-qarshilik, intertekstuallik, baholovchi leksika, stilistik nomuvofiqlik va metakommunikativ signallar. Ushbu vositalar orqali muallifning baholash munosabati, tanqidiy pozitsiyasi, yaqinlashuv strategiyasi yoki himoyaviy usuli qanday yuzaga chiqishi kuzatildi.

Metod sifatida tavsifiy tahlil, pragmatik interpretatsiya, qiyosiy-funksional izoh hamda diskursiv sharhlashdan foydalanildi. Mazkur yondashuv yumorning matn ichidagi vazifasini, uning literal va implitsit qatlamlari o'rtasidagi munosabatni hamda adresatning talqin jarayonidagi rolini yoritish imkonini berdi.

Tahlil va natijalar. Tahlillar yumorning matnda, avvalo, identifikatsion funksiyani bajarishini ko'rsatdi. Muallif kulgili detal, alluziya yoki istehzoli taqqos yordamida o'quvchini "ichki auditoriya"ga kiritadi, ya'ni umumiy madaniy kod va umumiy baholash mezonlari mavjudligini namoyon etadi. Natijada yumor nafaqat emotsional fon hosil qiladi, balki "biz" va "ular" oppozitsiyasini shakllantiradi.

Yumorning ikkinchi muhim vazifasi baholovchi va tanqidiy niyatni bilvosita ifodalashdir. Ko'plab matnlarda muallif salbiy bahoni bevosita hukm tarzida emas, balki ironik remarka, kinoyali tavsif yoki mubolag'ali taqdimot orqali uzatadi. Bunda adresat literal ma'nodan chekinib, yashirin tanqidni tiklaydi. Shu tariqa yumor tanqidni yumshatgan holda kuchli pragmatik ta'sirni saqlab qoladi. Yumor himoyaviy strategiya sifatida ham faol qo'llanadi. Ayrim noqulay, ziddiyatli yoki ijtimoiy xavfli mazmunlar hazilomuz shaklda ifodalanganda, so'zlovchi o'z pozitsiyasini mutlaq tarzda emas, masofa saqlagan holda bayon eta oladi. "Hazil tariqasida aytdim" kabi signallar esa nutqiy javobgarlikni qisman kamaytiradi va konflikt ehtimolini pasaytiradi. Bu holat yumorning faqat estetik emas, balki strategik-pragmatik resurs ekanligini ko'rsatadi.

Tahlillar shuni ham ko'rsatdiki, yumor persuasiv va tushuntiruvchi vazifani bajarishi mumkin. Kutilmagan final, paradoksal ifoda yoki o'yinli analogiya

murakkab fikrni esda qolarli, ta'sirchan va oson qabul qilinadigan shaklda taqdim etadi. Ayniqsa publitsistik va ommabop matnlarda yumor axborotni neytral yetkazishdan ko'ra, uni muayyan nuqtayi nazardan qayta ramkalash vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

Ironia yumorning kommunikativ niyatlari namoyon bo'ladigan eng mahsuldor shakllardan biridir. Ironiyada yuzaki ma'no bilan ko'zlangan ma'no o'rtasida masofa paydo bo'ladi va adresat to'g'ri talqinga erishish uchun kontekst, presuppozitsiya hamda nutq vaziyatiga tayangan holda inferensiya amalga oshiradi. Shu bois ironik birliklar matnda ko'p qavatli ma'no hosil qiladi va o'quvchini interpretatsion hamkor sifatida jarayonga jalb etadi. Shuningdek, yumorning muvaffaqiyati uning formal belgilaridan ko'ra, o'quvchining madaniy kompetensiyasi va kontekstni to'g'ri o'qiy olishiga ko'proq bog'liq ekanligi aniqlandi. Agar adresat yumoriy kalitni, intertekstual ishorani yoki yashirin bahoni ilg'amasa, humorogen effekt zaiflashadi yoki butunlay yo'qoladi. Demak, yumor muallif–matn–adresat uchburchagida yuzaga keladigan qo'shma ma'no yaratish jarayoni sifatida qaralishi lozim.

Xulosalar. Tadqiqot natijalari yumorning matnda periferiya hodisasi emas, balki muallifning kommunikativ strategiyasini shakllantiruvchi markaziy diskursiv vositalardan biri ekanini ko'rsatdi. U identifikatsiya yaratadi, baholashni amalga oshiradi, tanqidni yumshatadi, konflikt boshqaradi va muallif pozitsiyasini bilvosita ifodalash imkonini beradi.

Shuningdek, yumorning pragmatik tabiati uning ironia, kinoya, implikatura, kontekstual kontrast, intertekstuallik va baholovchi leksika kabi vositalar orqali yuzaga chiqishini tasdiqlaydi. Bu vositalar orqali matnda yashirin ma'no qatlamlari hosil bo'ladi va adresat interpretatsion faoliyatga jalb qilinadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, yumorni matnda faqat kulgi uyg'otuvchi vosita sifatida emas, balki ijtimoiy-pragmatik munosabatlarni tartibga soluvchi, muallif niyatini yashirin yoki bilvosita uzatuvchi hamda baholash strategiyasini boshqaruvchi murakkab diskursiv mexanizm sifatida talqin qilish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Attardo, Salvatore. *Linguistic Theories of Humor*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, 1994.
2. Dynel, Marta (ed.). *The Pragmatics of Humour across Discourse Domains*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins, 2011.
3. Dynel, Marta; Brock, Alexander; de Jongste, Henri. "A Burgeoning Field of Research: Humorous Intent in Interaction". *Journal of Pragmatics*, 95, 2016, pp. 51–57.
4. Dynel, Marta; Sinkeviciute, Valeria. "Conversational Humour". In: *The Cambridge Handbook of Sociopragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021, pp. 408–429.
5. Grice, H. P. "Logic and Conversation". In: *Syntax and Semantics*. Vol. 3: *Speech Acts*. New York: Academic Press, 1975, pp. 41–58.

6. Meyer, John C. "Humor as a Double-Edged Sword: Four Functions of Humor in Communication". *Communication Theory*, 10(3), 2000, pp. 310–331.
7. Raskin, Victor. *Semantic Mechanisms of Humor*. Dordrecht–Boston–Lancaster: D. Reidel Publishing Company, 1985.
8. Sperber, Dan; Wilson, Deirdre. *Relevance: Communication and Cognition*. 2nd ed. Oxford: Blackwell, 1995.
9. Yus, Francisco. *Humour and Relevance*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins, 2016.

